

Советин йосиг харедж бослгын

1918 джилин чилгчяр Хальмг таньгъчд түрү болад бääв. Олн äмтнä түрү-зүдү ик болв, хот-хол, үмсх-зүүх хятардв.

Хальмг таньгъчин гурви үзгäсн дән öбрдäд ирчкн учрар ним түрү үзгдсмн. Ääдрхнд бääсн Хальмгин Советин Центральн күүцäгч комитет эврäнн таньгъчин теегär бääчхäсн хальмгудлагъан зäнгъ-зä авч ялад, залгълду уга бääсмн. Аамшг дегд иклäд бääв. Цагъана церг таньгъчиг дääлдж эзлхдән öбрдäд ирв. Иим ик äамшгтä цагла, советск йосн түрү үзджäсн заамд, хальмг улс эн эврäнн йосиг харсл уга бääдж чадшго болад, бийсäсн Улан Церг бүрдäгъäд, терүнд мордихасн юмн.

Түрүн болдж советск йосан харсхин тölä хальмгин хойр насна көвүд Улан Цергт мордцхав. Энүнä дару шин икär күч авад уга советск йоснд äамшг үзгдн-алдад ирхлä. Багъ-Дөрвд Ик-Цоохр хойр нутгас арви насна көвүд Северо-Кавказск фронтин Улан Цергт мордв. Эн хойр нутгин

агъугъар тер саамд дән ордж ирсн болдж. 1919 джилин эклцäр Хальмг таньгъчин теегиг цагъачудин церг цугтн гилтä—Манцин кечин, Багъ-Дөрвд, Ик-Цоохр, Харухс, Ончка Эргтн нутгудиг Яндгъа-Мацгин нутгин ик зуугъинь (Башлу селän күртл) эзлсмн.

Эн нутгудин күүцäгч комитетс цагъачудас зулдж нүүгъäд иим газрт бүүрлцхäсмн: Багъ-Дөрвдä күүцäгч комитет—Янхлд, Ик-Цоохра—Хальмг Базрт, Харухса—Шин балгъснд, Яндгъа-Мацгин—Иджл гол деер бääдг Маячное селänd, Ончка Эртнä болн Манцин кечин нутгудин күүцäгч комитетс хамаран нүүсн медгдл уга бääв. Хöбнн сонъсгдсн зäнгäр болхла, тер хойр күүцäгч комитетс Хальмгин теегт ишкä герärнүдж гарад, көдлмшän кегъäд бääчхäдж.

Хальмг таньгъчас Багъ-Цоохр болн Хошуд нутгуд Советин гарт үлдсмн.

Хальмгин теегүр ордж ирсн цагъана церг хальмгин мал-агърусинь көбддж идäд, гер-

мүдинь тонад, ик түрү үзүлсмн. Цагъачуд эврäнн баячудин, зäасн-нойудин йос тогтагъад, хальмгин күч-көлсчириг кезäнък кевärн даджрсн.

IV

Хальмг таньгъчин икнъкинъ цагъачуд эзлäд, хуучн йосан тогтагъад, далжджасн саамла Алдр В. И. Ленин Хальмг улсур дуудлгъ кесмн. —„Ахир-дүүнр, хальмгуд! Тана хальмг улсин кишг-джиргълтн, эв-аргътн бийсинтн, хальмгудин, гарт бääнä“ гидж келсн үгнъ хальмгин күч-көлсчирт ик омг седкл делгрүлсмн. Цаарандн В.И.Ленин, дуудлгъндан иигдж келсн—„Цугтан Улан Цергт морддж, цагъачудас эврäнн Советск йосан харстн“.

Эн элдв ик чинртä дуудвр хальмгин күч-көлсчирт дживр болдж, омг-седклинь öблүлäд, делгү цугъар Улан Цергтän морддж, эврäнн Советск йосан харсцхасмн. Хальмгуд бийсн сän дурар мөртä сотнъсд болн улан полксд бичгдлж орцхасмн.

1918 джилд түрүн мөртä цергин Улан сотнъ Яндгъа-Мацгин нутгт Джалыков Хохол бүрдäсмн. Тер сотнъд 150 күн бичгдлж орсн. Энүнä дару, 1919 джилин эклцд Хальмгин негдгч Улан полк бүрдäгдсмн, терүнä дарунъ бас нег Улан сотнъ бүрдäгд-

смн. 1919 джилин чилгчяр мөртä цергин хойрдгч Хальмг полк бүрдäгдсмн.

Эн сотнъс болн полкс Улан цергин зерглänd хамдан орлцдж тöрски советин йосан харсцхасмн. 1919 джилин зунар Ääдрхи балгъснур öбрдäд ирдж йовсн цагъачудин церг-лä Башлу селänä алднд ик күчтä дән болсмн. Эн дääнд тöрскän харсад, Ääдрхнд сургъуль сурчасн курсант-көвүд гартан зер-зеваад, улан-äмärн тöрски советск йосан харсдсмн. Эдн Башлу болн Боран селä сулдхад, цагъачудин цергин хәрү цокдж гаргъсмн. Тöрски советск йоснанны тölä тер дääнд äмän öгсн курсант хальмг көвүдин нернь ода күртл күч-көлсчирин амнд үлгүр болдж келгднä—Ахтубин Бадм-Ара, Босхмджин Джааку, Санджин Бадм-Хаалгъ, Бакин Мандж, Долатан Цевг, Шовлина Нарн, нань чигн багъчуд.

Хальмгин багъчуд унн цагъан седклärн, ургъджах ногъан мет äмн-цогцан хармилл уга советск йосна тölä ноолдлж йовсиг Советск Союзин күч-көлсчир мартшго.

Цагъана цергин гардачнр хальмгин баячуд, нойн-зäасн-

гүдлä негдäд, хальмг äмтсиг цагъана пергт авхар седсмн, болв хальмгуд теднд меклгдл уга, оргъад, бултад гилтä цагъана цергт орл уга бääсмн.

1919 джилин чилгчяр үр Ленинä болн Коммунистическ партин гардврар советск Улан Церг цагъачудин болн газдин ордудин интервентсин цергүдиг хәрү көбддж советск газран теднäs цеврлäд, советск йосан улм батрулсмн. Энүг дахлдлдж Хальмг таньгъчин тег бас теднä öлмägъяс сулдсмн.

Хальмг таньгъч урдкасн үлүгъяр öсдж-öргджв. Ремонтинск округт бääсн Манцин кечин нутг, Сарпулин меллд бääсн Ик-Дөрвд нутг нань чигн эн-тенд бääсн хальмгуд Хальмг таньгъчин меллд орцхав.

Тегäд, 1920 джилин зунар Чилгрт Хальмг таньгъч негдгч Советин цуг хальмгудин хург болад, Хальмг автономн таньгъч бүрдäгдсмн.

МАЙОРА БАДМ.

1919 джилäs авн КПСС член, пенсионер.